

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית - אגף מורשת
תרבות יהודית ישראלית

יחסים

צדקה וצדק חברתי קו העוני

1 די מחסורו

תנו רבנן: "די מחסורו" (דברים, טו ח) - אתה מצווה עליו לפרנסו, ואין אתה מצווה עליו לעשרו. "אשר יחסר לו" (שם) - אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו, ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ [הלל בעצמו] לפניו שלשה מילין.

[...]

מהו "קו העוני" לפי הלל הזקן?

בשכונתו של מר עוקבא היה עני שהיה רגיל [מר עוקבא] לשלוח לו ארבע מאות זוז בכל ערב יום כיפור. יום אחד, שלח [מר עוקבא] את הכסף בידי בנו. חזר הבן ואמר לאביו: "אותו עני אינו זקוק לכסף". אמר לבנו: "מה ראית?". אמר בנו: "ראיתי שמזלפים [מתזים] לו יין ישן על הרצפה [לכישום הבית]". אמר מר עוקבא: מפונק הוא כל כך [וזקוק להרבה כסף]! כפל את סכום המעות ושלח אל העני.

על פי תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף סז, עמוד ב

מדוע האב אינו מקבל את דעת הבן?

הלל הזקן
חכם שפעל בארץ ישראל בסוף המאה הראשונה לפני הספירה ובתחילת המאה הראשונה לספירה. שימש כנשיא הסנהדרין לצדו של בן זוגו להנהגה, שמאי, שכיהן כאב בית דין.

מר עוקבא
אמורא בבלי בדור הראשון (522 לספירה לערך). ישב בעיר "כפרי". עמד שם בראש בית דין ושימש בתפקיד ראש הגולה.

2 לפי צרכיו...

"די מחסורו" - אל תתן לו [לעני] כשיעור סעודתך [כפי שאתה רגיל לתת לעצמך], שבוודאי אינך דומה לו. אתה, שביתך מלא כל טוב ואינך צריך לאכול הרבה כדי לשבוע. מה שאין כן העני שביתו ריק. ולכן אמר הכתוב שתתן לעני "די מחסורו", ולא על פי הערכתך את צרכיך אתה אלא "אשר יחסר לו" - לפי צרכיו של העני. שהוא רעב וצמא וצריך לאכול הרבה ולשתות הרבה. כי אין צרכיו של מי שיש לו אוכל בשפע דומים למי שאין לו כלום.

על פי רבי אליהו הצרפתי מפאס

7 בתוך נייר עיתון

סילים: קובי אוז
לחן: מרוקאי כפרי

הנה אנשים מגולגלים בתוך נייר עיתון, חיים בתוך קופסה של שימורים אצלנו במטבח. ובמטבח על השולחן יש איש בתוך קנקן מצוץ מהזנכות. ויום אחד נורה מתוך תותח. ובתותח יש אנשים שמקבלים סטירה, זקנים ותינוקות, ליד בקבוק שבור מחוף הים. ליד הים יש אנשים קופצים מבניינים. סיפרו על זה בדיחה וצוחקים אצלנו בסלון. ובסלון שלנו אנשים מסוג חדש חיים בתוך שמירה ליד רמזור מתחת איזה קו. אה יה לא עלינו, הנה זה בא, הנה זה בא, גם אלינו. אה יה לא עלינו, הנה זה בא, הנה זה כאן, גם אצלנו. יש מדינה שמתחבאת מתחת איזה קו ויש סטטיסטיקה שונתבה בתוך נייר עיתון. יש אנשים מגולגלים בתוך נייר עיתון...

"אחד הדברים המוזרים ביותר בחיים הוא שהעניים, הזקוקים לכסף יותר מהכל, לעולם אין להם אותו".
[פינלי פטר דיין]

"העוני נפלא בשירים אבל נורא בבית, מצוין בפתגמים ודרשות ורע מאוד בחיי יום-יום".
[הנרי וורד ביכר]

4 קו העוני

פאלו אפשר למתן קו ולומר: מתחמיו העני. הנה הלחם שבצבאי אפור זולים נהיה שחר והזיתים בצלחת קטנה על מפת השולחן. באויר, עפו יונים במטס הצדעה לצלילי הפעמון שגיד מוכר הנפט בעגלה האדומה, והיה גם קול הנחיתה של מגפי הגומי באדמה הבוצית. הייתי ילד, בפית שקראו לו צריף, בשכונה שאמרו עליה מעבקה. הקו היחיד שקראתי היה קו האפק ומתחמיו הכל נראה עני.

"ייתכן שהעשיר לא יזכה לעולם לנן עדן, אך העני כבר מרצה את עונשו בגיהנום".
[אלכסנדר צ'ייס]

האם ניתן להגדיר עוני או רק לתאר?

רוני סומק, גן עדן לאורז, הוצאת זמורה ביתן, תל אביב 1996, עמ' 76

6 להיות עני

להיות עני זה... לכבות את החימום באמצע החורף כי אמא לא יכולה לשלם את חשבון הגז. להסתפק בשתי שמיכות לשבע המשפחות במשפחה. לרצות להתגאות במקצוע של אבא - רק שהוא לא מוצא עבודה. לנעול נעליים שמישהו זרק לפח... פקיד ששואל את אמא יותר מידי שאלות וגורם לה לבכות.

3 לא כל האצבעות שוות

התורה מצווה "לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך", [מפני ש] אם תקשה [תאמץ] את לבך - ידך תסגר, [ונשדוד סגורה] אז האצבעות שוות, ואז תאמר "לו לך תעבוד כמוני!". אלא "כי פתח תפתח את ידך לו", ואז תראה האצבעות שיש בניהן גדולים וקטנים, [ותבין] שכן ברא הקדוש ברוך הוא בבני האדם גדולים וקטנים [עשירים ועניים] וזה חי מזה... על פי רבי ישועה ללום, ליקוטי אהרון, דרשה יז, אוצרות המגרב, הספרייה הספרדית, מכון בני יששכר, ירושלים תשס"ב

5 הכי כואב שכסוף גם בתי תהיה אישה ענייה

אומרת דליה פרץ, מאז שבתה ליאל פרץ, בת 11 וחצי מדימונה, לקתה בסוכרת נעורים. אוכלת רק לחם וגבינה, אוכל אחר אין. המזון שמחלקים בעמותות ובבתי התמחויו לא מתאים לה. תרופות וציוד רפואי היא מקבלת בהקפה, או משכנה שמנדבת לה שאריות. לביקורות אצל הרופא בבית החולים סורוקה היא לא מגיעה. גם כסף לאוטובוסים - אין. על פי מעריב, 8.12.2004

צדקה וצדק חברתי קו העוני

2 מי שיש לו מאתים זוז, לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני, היו לו מאתים [חסר] פחות דינר, אפילו [אלף בני] אדם נותנין... לו אין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת כליו.

מי שיש לו מזון שתי סעודות [ביום] לא יטול מן התמחוי. מזון ארבע עשרה סעודות [בשבוע] לא יטול מן הקופה [של צדקה].

משנה, מסכת פאה, פרק ח, משנה ז

3 פנים שונות לעוני שבעה שמות נקראו לו: עני, אביון, מסכן, רש, דל, דך, מך. עני – כמשמעו. אביון – שהוא מתאוה לכל. מסכן – שהוא בזוי לפני הכל, רש – שהוא רש [מרושש] מן הנכסים. דל – שהוא מדולדל מן הנכסים. דך – שהוא מדוכדך; רואה דבר ואינו אוכל, רואה דבר ואינו שותה. מך – שהוא מך [נמוך, שפל] לכל, עשוי כאסקופה [כמדרגה] התחתונה.

לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם: "וכי ימוך אחיך [ומטה ידו עמך והצוקת בו גר ותושב נחי עמך] (ויקרא כה, לה).

על פי מדרש ויקרא רבה, פרשה לד, פסקה ו

? איזה מהשמות מבטא את מצבו החמור ביותר של העני, לדעתכם?

"אין עני אלא בדעה".

[תלמוד בבלי, מסכת נדרים, דף מא, עמוד א]

1 משני צידי הקו

לתלמיד אחד, מתלמידי רבי

היו [בכל רכושן] מאתים זוז פחות דינר. והיה רבי רגיל להפריש לו מעשר עני. הייתה עינים של תלמידי רבי צרה באותו עני, [נתנו לו צדקה בשווי דינר] והשלימו לו את הדינר החסר.

[לימים], בא רבי כדי לתת לו מעשר עני. אמר לו התלמיד העני: "רבי יש לי כסף בשיעור מאתים זוז [ואיני זכאי לצדקה]".

אמר [רבי]: "זה – מכת פרושים!" רמז רבי לתלמידיו, והכניסו אותו לחנות, ואכלו על חשבוננו של אותו עני והחסירו ממנו דינר ונתנו לו רבי מעשר עני.

על פי תלמוד ירושלמי, מסכת פאה, פרק ח, הלכה ז

? מה המסר שהעביר רבי לתלמידיו?

"היזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה".

[תלמוד בבלי, מסכת נדרים, דף פא, עמוד א]

דינר = זוז

סכום של מאתיים דינר הוערך כסכום המספק מזון ומלבוש לאדם למשך שנה שלמה.

מעשר עני

מעשר (עשירית) מהיבולים הניתן לעניים בשנה השלישית והשישית במחזור שמיטה.

מכת פרושים

פרושים הם אנשים המתימרים לנהוג בצדיקות מופלגת ולדקדק במוצות. 'מכת פרושים' הוא ביטוי שמשמעותו, בהקשר של הסיפור שלפנינו, אנשים צבועים שבמסווה של נתינת צדקה ביקשו למנוע מהתלמיד העני לקבל את המגיע לו.

"כאשר העוני נכנס דרך הדלת, בורחת האהבה דרך החלון".

[מפתגמי יהודי עיראק]

4 עיין ערך: קו העוני

במדינה דמוקרטית יש לכל אדם זכות לקיום ראוי.

אנשים ומשפחות המצויים מתחת לקו העוני מקבלים מהמדינה הטבות למיניהן כדי לאפשר להם לשמור על רמת חיים הוגנת. הקביעה של "קו העוני" מטרתה להפריד בין ההכנסות של פרטים ושל משפחות המאפשרות להן קיום ראוי בחברה, לבין ההכנסות שאינן מאפשרות קיום ראוי. המדינה קבעה כי קו העוני הוא מחצית ההכנסה החיצונית ליחיד.

הביטוח הלאומי משמש כדו"ע של המדינה במימוש מדיניותה החברתית, בכך שהוא משלים הכנסות למשפחות המצויות מתחת לקו העוני, מפצה על תאונות עבודה, משלם למובטלים וכדומה.

אבטלה - חוסר במקומות עבודה לאנשים הרוצים והמסוגלים לעבוד הוא אחד ממקורות העוני בחברה.

סדד "קו העוני"

בשנת 2012 - לאדם יחיד - 2,820 ש"ח
למשפחה בת ארבע נפשות - 7,219 ש"ח

"עניי עירך ועניי עיר אחרת - עניי עירך קודמין".

[תלמוד בבלי, מסכת בבא מציעא, דף עא, עמוד א]

בדיחותא

בבית הספר הטילו על ידי הכיתה לכתוב חיבור על הנושא: "משפחה ענייה". אחת הילדות, בתו של בעל מפעל עשיר, פתחה את חיבורה כך: "היו הייתה משפחה ענייה. האמא הייתה ענייה, האבא היה עני, הילדים היו עניים, השוער היה עני, הנהג היה עני, העוזרת הייתה ענייה, הגנן היה עני. כולם היו עניים".

מתוך לקט בדיחות אמריקני

"כל האברים תלויים בלב והלב תלוי בכיס".

[תלמוד ירושלמי, מסכת תרומו, פרק ח, הלכה ז]

5 קיום בכבוד

המדינה הודיעה כי אינה יכולה לקבוע סכום כספי המספיק "לקיום מינימלי בכבוד". כך עולה מהתשובה שהגישה פרקליטות המדינה לצו על תנאי שהוציא בג"ץ.

המדינה השיבה במסגרת דיון בעתירה, שהגישו ארגונים חברתיים בעקבות הקיצוץ בקצבאות הבטחת הכנסה, במסגרת חוק ההסדרים לתקציב 2003. לטענת הארגונים, הקיצוץ הביא לכך שמשפחות רבות אינן יכולות להתקיים בכבוד.

6 "משכיל אל דל", הרב עדו רכניץ

במדינת ישראל נקבע קו העוני על 50 אחוזים מההכנסה החיצונית לאדם בודד, ומי שנמצא מתחת לקו העוני מוגדר עני. מדד זה משקף בעצם את הפערים בחברה, דהיינו את חוסר השוויון ולא את המחסור של הפרט. רוצה לומר, מדד זה אינו מודד מחסור או מצוקה, אלא את גודל הפער בין העניים למעמד הבינוני.

בשנים 1997-2001 עלתה רמת החיים של כל אזרחי המדינה, עניים ושאינם עניים. ואולם, רמת החיים של מי שאינו עני עלתה יותר מזו של העניים, ולכן מדד העוני, המודד חוסר שוויון, הראה גידול במספר העניים.

קו העוני אמור למדוד את היקף העוני, או את המצוקה הכלכלית, אולם, מוטמעת בו גם השקפת עולם, החורגת מטיפול בבעיית העוני.

מדד חוסר השוויון מניח שחוסר שוויון הוא בעיה. אך מדוע? ודאי שעל פי תפיסות קומוניסטיות וסוציאליסטיות חוסר שוויון הוא בעיה, גם אם לשכבות החלשות לא חסר דבר, אולם, על פי הגישה היהודית הרי שמטרת מדיניות הרווחה שונה בתכלית.

הרב עדו רכניץ, כתב העת "צעה", יט (תשס"ד), עמ' 47

? האם לדעתכם צודקת טענת הכותב?

העניים המקולקלים

היום העשיר כבר אינו מרצה מהעני שלו. הוא רוצה את העני בתלבושת מסורתית של שבת העניים - בלויי סחבות, עור ועצמות, כנוע, שקט ואסיר תודה על כל מה שנותנים לו. כעת, מתברר, העשיר חש מרומה. עבדו עליו. הבטיחו לו עני אסלי, ופתאום הוא קיבל עני מקולקל. כזה שנדחף בתור לאוכל, והולך לשני מקומות שונים לקבל חבילות מזון. נצפתה גם ענייה עם גוונים בשיער, ועוד אחת עם טלפון נייד.

על פי שלי יחימוביץ, אתר "העוקץ"